

МИХАЈЛО, МИТРОПОЛИТ КРАТОВСКИ
(1648—1660.)

У хиландарској ћелији св. Николе у Кареји, која се раније звала „Хухлион“ а сада „Бербера“, налази се у једном сандучићу мртвачка лобања и једна хартија на којој пише: „Зде почиваеть глава блаженые памети Михаила митрополита сербскїи земліе кратовскаго. 7177.“ Говорећи укратко о овом митрополиту у својој монографији о манастиру Леснову, записао је Стеван Симић и ово: „Кад сам 1900 године био у Св. Гори видео сам његову лобању у једној ћелици код Кареје, која се посетиоцима показује као нека реликвија“.¹ Запис са хартије преписао је око 1900. и објавио касније прота Степа Димитријевић у IV књизи Записа Љубе Стојановића са напоменом: „Запис на хартији у сандучићу са лобањом митрополитовом у ћелији св. Николе званој „на Хухлији“, „Мурова“ и сад „Берберата“ на Кареји“.² Прота Степа Димитријевић пишући о овом митрополиту записао је 1900. још и ово: „Преосвећени епископ шабачки Димитрије (потоњи митрополит Србије и напослетку први патријарх обновљене српске патријаршије) причао ми је да се у Хиландару и до данас очувала светла успомена на овог јерарха, а лобања његова чува се и сада тамо као светиња“.³ Пошто се лобања овог архијереја заиста чувала на начин како се то обично чини са светитељским моштима, што указује на његово велико поштовање, ми ћемо се у овом чланку позабавити његовом личношћу.

О кратовском митрополиту Михајлу писао је код нас на основу извора само прота Степа Димитријевић у 58. књизи Гласа СКА, приказујући наше односе са Русијом у XVII веку. Тихомир Ђорђевић у свом чланку о овом митрополиту (Михаило кратовски митрополит, Братство 19, 1925) и његовом оцу (Кратовски кнез Никола Бојичић, отац кратовског митрополита Михаила, Гласник скопског научног друштва 1, 2, 1926) није казао ништа ново. Ми ћемо, користећи се студијом прота Димитријевића, као и грађом коју је он објавио у 38. и 53. књизи

¹ Ст. Симић, Лесновски манастир, Београд 1913, 65. Смирнакис на 498. страни своје историје Свете Горе, говорећи о Хиландару и нашим ћелијама у Кареји вели: „Ћелија св. Николија, која се данас зове „Бербера“ некад „Хухлион“ у којој се налази лобања блаженопочившег пређе српског митрополита Михајла са каплом у којој се упокојио у Господу 1669“. (Податак од проигумана хиланд. Мојсија).

² Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи (даље скраћено Записи и натписи), 6972.

³ Ст. М. Димитријевић, Одношаји пећских патријараха са Русијом у XVII веку, Глас СКА 58, 1900, 261.

Споменика СКА, као и осталом до сада објављеном грађом, записима и натписима и доступном нашем и руском литературом покушати да дамо што потпунију информацију о овом нашем јерарху XVII века.

Пре свега да се упознамо са епархијом митрополита Михајла. То је у старини било подручје Морозвиздске или Брегалничке епархије, које је за време српског краља Милутина (1282—1321) заједно са Брањем дошло под власт липљанског или грачаничког епископа на Косову. За време цара Душана добиле су ове области (Злетово и Славиште) своју епархију, злетовску, са седиштем у манастиру Леснову, задужбини Душанова деспота Оливера. Том приликом су и сва имања лесновског манастира ушла у састав злетовског епархијског властелинства. 1381. године је господар те области Константин Дејановић даровао лесновски манастир Хиландару, пошто је укинута злетовска епархија и њена област придружена Велбуждској, доцнијој Ђустендилској епархији. Под Охридском архиепископијом (1394—1557) био је Кривопа-ланачки срез (Славиште) и Кратовски срез (Злетово) у саставу обновљене Морозвиздске, тада Штипске епархије на Брегалници, која је 1557. ушла у састав обновљене Пећске патријаршије, али је брзо укинута и њене су области, са Кратовом и Штипом, придружене Ђустендилској епархији.⁴ За време српске владавине седиште Велбуждске епархије (Велбужд је под Турцима називан Ђустендил, Константинова бања, а називан је и Коласија) било је у бањи Велбуждској, а касније под Турцима после обновљења Пећске патријаршије када је ова епархија проширена, помињу се као седишта њених епископа манастир Лесново и варош Кратово. По свему изгледа да се Лесново тада спомиње као резиденција само у историјском смислу, док је стварни административни центар био у Кратову. У епископском двору у Новом Селу код Штипа становали су касније обично викарни епископи ђустендилско-кратовских митрополита.⁵

Митрополит ове уједињене епархије од 1648.—1660. био је овај Михајло. Духовни центар епархије био је манастир Лесново, на чијим књигама има доста записа и потписа митрополита Михаила,⁶ који ће касније, као емигрант, називати Лесново својим манастиром и несебично се заузимати за њега.⁷ И његов наследник, митрополит Ананије, молећи од руског цара помоћ за Лесново, вели да је он: „тојеже обитељи смерени Ананије митрополит“,⁸ иако је и он као и Михајло имао резиденцију и у Кратову.⁹ 1666. помиње се и црква светога Николе у Кра-

⁴ Р. Грујић, Скопска митрополија, Споменица православног храма свете Богородице у Скопљу (1835—1935), Скопље 1935, 4, 104—105, 190—191; Исти у Станојевићевој енциклопедији s. v. Кратовска епархија, Ђустендилска епархија, Штипска епархија; М. Пурковић Српски епископи и митрополити средњега века, Скопље 1937, 39.

⁵ Р. Грујић, Штипска епархија, Народна енциклопедија IV, 1064.

⁶ И. Ивановъ, Български старини изъ Македония, София 1908, 255; Записи и натписи 6848; 6849.

⁷ Глас СКА 58, 1900, 259.

⁸ Ст. Димитријевић, Прилози расправи „Одношаји пећских патријараха с Русијом у XVIII веку“ у Гласу LVIII и LX, Споменик СКА 38, 1900, 66.

⁹ Исто, 67.

тову као „саборна црква“.¹⁰ Коста Костић зато и наводи да су у XVII веку неко време и у Кратову становали коласијски (ћустендилски) епископи.¹¹ Међу те епископе свакако спада и митрополит Михајло, јер то и директно и индиректно потврђује и његова титулатура. Нема ни једне титуле Михајлове у којој се он не би називао и кратовски. Тако се он потписује као митрополит „коласијски и кратовски, штитски и радомирски“,¹² „бањски, кратовски и штитски“¹³ „бањски глагољемја Коласија, кратовски штитски“,¹⁴ „коласијски, зовомаго Бања, радомирски, сириштнички, кратовски, палански, штитски, радовишки“,¹⁵ коласијски и кратовски српскије земљи“,¹⁶ „от српскије земљи града Кратова“,¹⁷ или само „кратовски“.¹⁸

О свом пореклу говори нам сам митрополит Михајло у једној од својих молби руском цару Алексију Михаиловићу (1645—1676) ово: „Родитељи и прародитељи моји су српске земље града Кратова кнежеви. Кад су, господару, Божјом вољом завладали нашим градом нечастиви муслимани и Турци, онда мој отац Николај, видећи њихову нечастиву власт, остави кнезовање своје и ступи у свештенички чин, а мене богомољца твога, преда на чување од нечасних Турака архиепископу српском Пајсију“.¹⁹ Код патријарха²⁰ Пајсија у Пећи провео је млади Михајло, три године као параеклисијарх, пет година као „полагар“ и три године као еклисијарх.²¹ По чину био је архиђакон.²² Михај-

¹⁰ Ст. Симић, Кратовске богомоље, Споменик САН 109, 1960, 101. „У Кратову постоје два метоха, који су одавна напуштени, а који су припадали неком манастиру, вероватно Лесновском или неком другом, свакако некој оближњој обитељи. Они су познати у народу под називом метофи. Један је у Цариној, а други у Рибарској махали“ (Исто 112). Пред оним у Цариној махали држан је четири пута годишње сабор од кога је приход ишао цркви св. Николе, дакле некадашњој „саборној“ цркви. За други метох у Рибарској махали говори се изрично у народу да је припадао Лесновском манастиру (Исто).

¹¹ К. Костић, Наши нови градови на Југу, СКЗ 1922, 116.

¹² Записи и натписи, 1547.

¹³ Исто, 1494, 6848, 6849, 6880, 6850, 6:52, 6853, 6855.

¹⁴ Записи и натписи, 1500.

¹⁵ Исто, 1487.

¹⁶ Исто, 1563.

¹⁷ Исто, 1568.

¹⁸ Исто, 6882, 6912, 6921.

¹⁹ Глас 58, 1900, 233—234. — К. Костић мисли да је митрополит Михајло био из породице Пепића (син Николе Пепића?) или син кратовског кнеза Николе Војичића, који се помиње 1571. године. (Наши нови градови на Југу, СКЗ 1922, 116). Међутим, као отац митрополита Михајла никако се не може сматрати Никола Пепић, јер је он већ 1558. био кнез и ктитор манастира Леснова, а још раније је с братом својим Ђурђем саградио у Леснову „велику порту од села“ (Записи и натписи 597). Имамо, дакле представу о човеку у зрелој доби код кога је тешко очекивати још после двадесетак година да рађа децу. Ако би се запис о ктиторству Николе Пепића датирао 1653, кад је у XVII веку био круг месеца 1, а круг сунца 23 (Ст. Новаковић, Српски поменици XV—XVIII века, Гласник СУД 42, 1875, 12—14), ипак се Никола Пепић не може узети за оца митрополита Михајла, јер нити се у запису Никола спомиње као свештеник, ни Михајло као митрополит, што је тешко препоставити, ако се ради о њима, а они су у то време према Михајловом казивању то били.

²⁰ Српски су патријарси понајчешће истицали своју архиепископску титулу, јер је она потицала од Светог Саве.

²¹ Записи и натписи, 6853.

²² Глас 58, 1900, 234.

ло је, изгледа, био врло близак патријарху. „Вјерно бо јему послужих 11 години и он мене добре учеше. Иже по Бозе, о добри учитељу, како ћу те похвалити“.²³ По свему изгледа да се Михајло осећао посинком патријарховим, тако да је сву оставину патријархову сматрао за своју. А та оставина није била мала. Поред тога добио је млади Михајло од патријарха Пајсија као књижевника и књигољупца лепу културу за оно време, коју ћемо примећивати целог његовог живота.

Кад је умро патријарх Пајсије 3 октобра 1647.,²⁴ „биств мљва в земљи.“ Наследио га је Гаврило, који је Михајла рукоположио за епископа крајем 1648, јер се он у јануару 1649. већ потписао на једној књизи манастира Леснова као митрополит „бањски, кратовски и штипски“.²⁵ Разуме се да је Михајло морао да плати таксу за султански берат, али још већу је суму морао да плати нови патријарх, који се 1649. отпремио у Цариград. Како се знало да Михајло има новаца од оставштине почившег патријарха, узео је нови партијарх од њега велику суму да би у Цариграду зајазисо уста царског фиска како за свој берат, тако можда и за дуг патријаршије. Михајло се због тога љутнуо на патријарха,²⁶ али ће га задесити и теже муке, па о тим новцима неће толико ни мислити.

Дошавши за митрополита „града Колосаја“ (= Ћустендила), Михајло је и даље био жртва фаме да су му од покојног патријарха остали грдни новци. „Они несрећни Турци позавидеше, прича он руском цару, а Чуј паша софијски својом злом преваром узе од мене ни за шта 500 златника откупа (глобе). После тога, другом приликом, нечастиви Турци напричаше томе паши да је тобоже код мене, богомољца твог, остало после смрти архиепископа Пајсија силно благо. Чувши то њихово нечестиво зло и неистинито саветовање против мене, побегао сам с митрополије колосајске у Свету Гору Атонску. После мене исти нечастиви Турци узели су у граду Кратову мога рођеног брата Венијамина Николајева и мучили га због мене многим и суровим мукама. Испитујући га о благу, које је тобож после мене остало, разграбили су му кућу и све имање његово, а њега самога узели у ропство. Пошто је Венијамин, мој рођени брат, без узрока због мене пострадао, то сам га ја, будући у Светој Гори, откупио од нечасних Турака за хиљаду талира“.²⁷ Тако се митрополит Михајло већ 1649. обрео у Светој Гори, као што и вели у једном запису: „Држах Бању и Кратово и Штип два љета“.²⁸

У Светој Гори задржао се митрополит Михајло две године, а онда је отишао у Русију. У пратњи архимандрита Дионисија, ђакона и брата танца свог Дамаскина, ђакона Никодима и брата Венијамина допутовао је у руски погранични град Путивал 29. октобра 1651. године. Изјавио је да је „Колосија города манастирја свјатаго Николи чудотворца митрополит Михајло“²⁹ и да долази на стално пребивање. 21. новембра

²³ Записи и натписи, 6853.

²⁴ Исто, 6833—34, 6852—53.

²⁵ И Ивановъ, Български старини, 255.

²⁶ Записи и натписи, 6852.

²⁷ Глас, 58, 1900, 234.

²⁸ Записи и натписи, 6855.

²⁹ Ст. Димитријевић, Грађа за српску историју из руских архива и библиотеке, Споменик СКА 53, 1922, 281. Овде се саборна црква св. Николе у Кратову зове манастиром (ср. прим. 10).

већ је био у Москви, где је лепо примљен код цара, добио архијерејско одјејање и дозволу да може чинодејствовати. Добио је много књига, које је, изгледа, архимандрит однео у отаџбину. За откупљеног брата тражио је некакву службу. За себе је молио да га цар отпусти у „манастир живоначалнија Тројици“ (Тројице — Сергијева лавра) и цар му је допустио.³⁰ Цар му је дао и помоћ, а поред тога одредио је да се митрополитовом синовцу Дамаскину да помоћ у висини оне коју је добио синовац скопског митрополита Симеона, који је већ био добегао у Русију.³¹

У Светој Гори оставио је митрополит најлепшу успомену. У једном писму, које је добио као одговор на своју посланицу од братства хиландарског светогорског скита Спасова Вода, на чијем челу се налазио чувени српски духовник старац Дамаскин, ословљавају га ови монаси овако: „У смирењу високом, у беседи слатком, у разуму труднопостижном, у погледу веселом, чистому телом, а још чистијем душом блаженом и високим облицима добродетељи украшеном, милошћу Божјом најсветијем митрополиту бившему кратовском, господину и владици Михајлу (желимо) у Господу радовати се“.³² Његову културу и вредноћу показују и многе ситнице. Тако на пример, у скоро свим његовим записима тачно су наведени скоро сви подаци пасхалије, а из неких записа видимо да је он сам књиге писао, или као прави библиофил допуњавао у оштећеним књигама листове који недостају.³³

Почетком 1654. године дошао је у Русију српски патријарх Гаврило, који је стигао у Москву 28. маја.³⁴ У фебруару 1655. стигао је у Москву и антиохијски патријарх Макарије, с којим се Гаврило састао још у Молдавији, али нису заједно прешли у Русију,³⁵ него је патријарх Макарије дошао у Путиваљ тек 20. јула 1654,³⁶ а у Москву непуних осам месеци после Гаврила. Патријарх Гаврило је донео цару и патријарху Никону поред писама патријарха антиохијског Макарија и хетмана Хмељницкога још и рукописне књиге: типик, зборник цариградског патријарха Михајла Кавасиле против латинске јереси, житија и повести светих српских царева и патријараха са жељом да их патријарх Никон даде штампати и још три књиге на поклон патријарху: свивак житија српских светитеља, свеске Кирила Философа и учитеља словенског и књигу Василија Великога са три штампане литургије. Тек што је патријарх дошао у Москву изби страшна епидемија куге. Међу жртвама помора било је и много свештенства, па су многе цркве замукле. Патријарх Никон је напустио Москву с царском породицом, коју му је цар поверио на старање. У Никоновом отсуству народ се почео обраћати српском патријарху за рукоположење ђакона и свештеника, на што га је патријарх Никон овластио специјалном грама- том у децембру 1654. године.³⁸

³⁰ Исто, 281.

³¹ Исто, 282; Глас 58, 1900, 229.

³² Глас, 58, 1900, 235.

³³ Записи и натписи, 1500, 1547, 6880, 6882.

³⁴ Макарија митрополита московскога и коломенскога, Историја русској церкви

³⁵ А. В. Карташев, Очерки по историји русској церкви II, Париз 1959, 155. т. XII, Москва 1883, 166.

³⁶ Макариј, Историја русској церкви XII, 167.

³⁸ Исто; Споменик СКА 38, 1900, 63.

У Русији су тада уопште биле врло несређене прилике, не само због рата између Русије и Пољске поводом уједињења Малорусије с Москвом, него још више због спорова око исправке црквених књига, знамења часног крста и обреда.³⁹ 1654. одржан је ради решавања ових проблема један сабор на коме је од страних архијереја узео учешћа само наш Михајло, митрополит кратовски,⁴⁰ који је после трогодишњег боравка у Русији као културан архијереј већ могао бити довољно популаран. Тек на сабору који је одржан у пролеће 1655. узели су учешћа српски патријарх Гаврило, антиохијски патријарх Макарије, никејски митрополит Григорије и молдавски митрополит Гедеон,⁴¹ чије је присуство и ауторитет искористио патријарх Никон за победу својих реформи. Нарочиту подршку гркофилским тенденцијама Никоновим давао је патријарх Макарије, Арапин грчког богослужбеног језика и грчке црквене ревности.⁴² Српски патријарх није се у овој деликатној ситуацији нарочито истицао.

Митрополит Михајло исто тако као да није могао да подноси ову тешку ситуацију. Ратне прилике, црквене трзавице и страх од куге⁴³ утицали су свакако на митрополита да предузме тада пут у Свету Земљу као остварење свог ранијег завета. Добивши одобрење, митрополит Михајло је већ после Ускрса 1654, дакле непосредно после сабора на ком је узео учешћа (у марту и априлу),⁴⁴ напустио Москву и преко Пољске, Влашке и Молдавске, чији су га владари примали и отпуштали с чашћу, и преко „српске земље“ прешао у Свету Гору. Српски светогорски монаси су га свакако радосно дочекали, јер су с њим били и до тада у преписци. У оном писму од 4. септембра 1653. чији смо почетак већ цитирали, захваљивали су му монаси хиландарског скита Спасова Вода на љубави коју има према старцима уопште, а нарочито према „језику нашем у сербском“.⁴⁵ У Светој Гори задржао се митрополит Михајло две године због рата између Турака и Млетака. Тек у октобру 1656. отпутио се митрополит лађом до Египта, а отуда камилама сувим путем. У Јерусалим је стигао прве недеље ускршњег поста 1657.⁴⁶ У његовој пратњи био је његов братанац јеромонах Дамаскин и ђакон „от Русинскије земљи“.⁴⁷ Како је у Јерусалиму постојао српски манастир св. Арханђела Михајла, који је подигао краљ Милутин, прота

³⁹ **Карташев** Очерки II, 133—173.

⁴⁰ Глас 58, 1900, 247; **Макариј**, Историја XII, 139; Предговор служебнику штампаном у Москви 1656.

⁴¹ **Карташев**, II, 155—156; **Филаретъ Гумилевскій**, Историја русской церкви, СПб. 1895⁶, 615.

⁴² За њега каже Михајло Брек, свештеник при антиохијском патријарашком престолу: „Био је свет и веома учен, а народ је пасао врло лепо“. Писао је књиге грчки и преводио их на арапски (**Порфириј**, Востокъ христiанскiй, Киевъ 1874, 97). **Каптерев** каже да је Макарије био „постоянно поощравшiй Никона на проведение въ русской церкви обрядовыхъ реформ“ (**Н. О. Каптеревъ**, Патриархъ Никонъ и царь Алексiй Михайловичъ, Сергiевъ Посадъ 1909, I, 179).

⁴³ У овој збуњеној ситуацији забележио је митрополит Михаило 1653. на једној књизи да је већ годину и по у Москви, „а за друго не вем, аще хочет Господъ и живи будем“ (Записи и натписи, 1494).

⁴⁴ **Макариј**, Историја XII, 139.

⁴⁶ Глас 58, 1900, 254.

⁴⁷ Записи и натписи, 1547.

Стева Димитријевић оправдано претпоставља да је митрополит Михајло са својом пратњом отсео ту, тим пре што је том приликом митрополит поклатио овом манастиру један црквени Зборник.⁴⁸

О боравку митрополита Михајла у Светој Земљи знамо из његова извештаја који је он по повратку дао на саслушању у Посољском Приказу у Москви. Ту се вели да је он стигао у Јерусалим прве недеље часног поста 1657. До крстопоклоне недеље ишао је на поклоњење у Витлејем, Витанију, на Јелеонску гору, у Гетсиманију, манастир Св. Саве Освећеног и друга света места. На крстопоклону недељу служио је са патријарховим намесником у цркви Васкрсења, а на Велику суботу је присуствовао јављању светог огња.⁴⁹ Има у науци чак и мишљење да је митрополит Михајло био нарочито послан у Јерусалим да проучи питање о светом огњу.⁵⁰

Проблем светог огња био је тада у Русији врло актуелан, па су се у 70 година појавила два описа овог чудног феномена у животу хришћанске цркве. Саставили су их руски поклоници Позњаков, који је био у светим местима 1582. за време јерусалимског патријарха Софронија (1579—1608) и Арсеније Суханов, који се поклатио светим местима 1652. за време патријарха Пајсија (1645—1661). Суханов је појаву светог огња описао овако: „На Велику суботу увече силази патријарх са својом свитом у храм (Васкрсења) и тамо се одмара у својој ћелији. Ускоро се појаве два муслимана (чувари храма) и мало се одморивши, прилазе Светом Гробу са грчким монасима и гасе у њему сва кандила и изишавши, запечаћују га. Свршава се литанија око Кувуклија (Светог Гроба). Напред иду православни, за њима следе Јермени, за њима Копти, Етиопљани и Несторијани. После трећег опхода патријарх Пајсије, ставши према вратима Светог Гроба, скинуо је са себе сакос и митру, то исто је учинио и јерменски патријарх, који је дошао и стао близу нашег патријарха, који је стајао крај затворених врата Кувуклија. Дошао је Турчин и отпечатио врата. Патријарх Пајсије, узевши два свежња свећа и отворивши врата ушао је и понова их затворио, не смејући да пусти јерменског патријарха. Пајсије је остао затворен у Гробу четврт часа и отворивши врата изишао, држећи у свакој руци свежња запаљених свећа. Патријарх Пајсије је стао на узвишено место, тамо где је часна трапеза Срба, под тзв. великом камором према светом Кувуклију, и ту је од њега запалио свеће сав народ. Кад су сви запалили, сишао је патријарх с тога места, ушао у Католикон, обукао се у сакос и митру и свршио литургију светог Василија“.⁵¹

Годину дана пре поклоничког пута Арсенија Суханова, у Москви је штампан на руском језику „Путеводитељ по свјатим и богоходним мјестам Свјатаго Града“ (Москва 1651.). Саставио га је архиепископ назаретски Гаврил, кога је 1650. послао јерусалимски патријарх Пајсије у Русију ради скупљања милостије. О светом огњу он у том „Путеводитељу“ пише ово: „На Велику суботу долазе Турци рано и

⁴⁸ Глас 58, 1900, 255.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Исто, прим. 2.

⁵¹ Архим. Калистъ, Святой Огонь, Святая Земля (Јерусалимъ) 1936, 1, 11—12.

га се сва кандила у цркви и, затворивши врата Светог Гроба, запечате га и седнувши око врата, држе стражу. Верни се пак са сузама моле Господу, призивајући помоћ „одозго“. У девети час дана облачи се патријарх и сав клир и врше литанију око Светог Гроба три пута. Тада отварају Турци врата Кувуклија и улази патријарх и узима огањ са Гроба, као пламен росни, и предаје га верним. Тада се врши литургија Василија Великога“.⁵²

Наш митрополит Михајло био је врло љубопитљив у погледу светог огња, што се види из већ поменутог његовог извештаја датог при повратку. Нама тај извештај, нажалост, није приступачан у оригиналу. Оно што је ту митрополит Михајло казао о светом огњу препричао је прота Степа Димитријевић овако: „У Великој суботу пре вечерња, кад је дошло време да се иде у сами Гроб Господњи, намесник патријархов и он, митрополит, обišли су три пута око Гроба с незапаљеним свећама. После је намесник сам ушао унутра у Гроб а Михајло је давао велику част Турчину, да би му допустио да уђе у Гроб с намесником, али је овај наредио, да сем њега никог, па ни митрополита Михајла, унутра не пусе и дао им је, вели, за то велику част. Намесник, ушав сам у унутрашњост Гроба, затворио је за собом врата, пробавио тамо пола часа и изнео собом свеће запаљене, говорећи да су се оне зажегле од Гроба Господњег силом Светог Духа и раздавао их митрополиту, јерменском патријарху и осталим људима. Ја сам пробао, напомиње митрополит, да испитам овај огањ, и он, вели, тако исто пали, као и сваки стварни огањ, а каквим се начином у патријархова намесника зажегао у Гробу Господњем — не знам, зато што га нису тамо пуштали и што је тек по изласку намесникову с осталима улазио унутра на поклоњење“.⁵³

Овај реалистички опис Гроба Господњег и појаве светог огња био је за руску јавност неоспорно интересантан, јер су то тада били у Русији, која је сва била узнемирена верским трзавицама, врло актуелни проблеми. Колико су Јерусалим и Гроб Господњи тада интересовали Русе види се и по томе што је у то време у Алексејевском манастиру у Москви, где се налази икона Тихвинске Божије Матере, израђена с леве стране у женској цркви архитектонска копија Гроба Господњег, а кад је 1662. стигао у Москву гаски митрополит Пајсије (јерусалимска патријаршија), донео је он цару на поклон поред осталих ствари и „модел Гроба Господњег“.⁵⁴ Патријарх Никон је опет свој Воскресенски манастир назвао Новим Јерусалимом.⁵⁵

Из Јерусалима кренуо је митрополит светле седмице 1657. у Цариград, где је у црквеном животу било врло мучно стање. Турци су страсне седмице обесили патријарха цариградског Партенија због писма које су његови непријатељи написали, на њега ставили фалсификовани патријархов потпис и отисак печата до кога су кришом дошли. Писмо је адресирано руском цару, кога патријарх тобоже позива да удари на Турке, јер су они сада притеишњени од Млечана и Немаца. Писмо

⁵² Исто, 13.

⁵³ Глас 58, 1900, 255. Литературу о св. огњу види у Хеортологији Л. Мирковића.

⁵⁴ Макариј, Историја русской церкви XII, 380.

⁵⁵ Исто, 401.

Турци „ухватише“ и патријарха то стаде главе. Ту се митрополит видео и са јерусалимским патријархом Пајсијем. О стању у српској цркви вели да је „у Цариграду видео из српске земље митрополите и Србе, и питао их о патријарху Гаврилу. Они су му, вели, казали да је патријарх Гаврило у српској земљи здрав и никакве неправде од Турака није било над њим. На престо патријарашки изабран је за патријарха митрополит Максим, а изабран је зато, што је Гаврило, кад је био у Москви, писао са своје стране у српску земљу властима да је он остао у Москви код царског величанства, а они нека себи изаберу другог патријарха кога желе, те су они по томе његовом писму изабрали новог патријарха. Сада он, патријарх Гаврило, жели да буде по пређашњему на патријарашком престољу, али власти то неће“.⁵⁶

Неоспорно је, да су црквене прилике у Србији биле тада врло тешке. Патријарх Гаврило, који је из Русије писао да се неће вратити и упутио Србе да бирају новог патријарха, није могао да издржи ван отаџбине и вратио се. Његова појава је свакако узбудила духове у цркви, али је морала заинтересовати неминовно и Турке, који су имали разлога да према њему буду потпуно неповерљиви. Михајло је дакле могао чути у Цариграду од Срба о томе болном стању у српској цркви, које ће се прекинути 18. јула 1659, када несрећни патријарх Гаврило „от својих оклеветан, от братији оболган неправедно“⁵⁷ „в Едесе градје обешен бист, глаголетсја Бруса, между двема дуба“.⁵⁸

Митрополит Михајло и његова пратња нису се дуго задржали у Цариграду. Они су месеца јуна продужили пут преко Свете Горе и Хиландара, где су се свакако одморили, затим преко српске, мутљанске (молдавсковлашке) и пољске земље у Русију. Са митрополитом су стигли 18. септембра 1657. у руски погранични град Путивал између осталих и хиландарци: архимандрит Виктор, јеромонах Виктор, ћелар Михајло и ђакон Теоктист ради сакупљања милостиње према раније добивеној дародавној грамати.⁵⁹ У Москву је стигао митрополит Михајло са својом пратњом тек 10. децембра 1657. и отседоше на Тројицком подворју.⁶⁰ Међу иконама које су донели била је и „св. Сава и Симеон српски чудотворци“.⁶¹

По повратку у Русију био је митрополит Михајло опет укључен у црквена збивања .10. јула 1658. видимо да је служио са патријархом Никоном, уз крутичког митрополита Питимира и тврског архиепископа Јоасафа, кад је патријарх Никон захвалио на патријарашкој дужности.⁶² У Москви је после девет месеци, 1. септембра 1658, умро Михајлов братанац, јеромонах Дамаскин, који је ту и сахрањен „на десној страни цркви и камен гробни потписан“.⁶³ На једној старој књизи Тројице — Сергијеве лавре записано је да је „Михајил митрополит поклоник Божја Гроба светога Јерусалима од српскије земљи града Кра-

⁵⁶ Глас 58, 1900, 258.

⁵⁷ Гласник СУД 23, 248.

⁵⁸ М. С. Милојевић, Обшти лист из патријаршије пећске, Београд 1872, 75.

⁵⁹ Споменик СКА 53, 1922, 126.

⁶⁰ Записи и натписи, 1563.

⁶¹ Споменик СКА 53, 1922, 126.

⁶² Макариј, Историја русской церкви XII, 315.

⁶³ Записи и натписи, 1562, 1563.

това“ 6. јануара 1659. рукоположио неког Јосифа за попа, а Митрофана за ђакона, а годину дана касније, 6. јануара 1660, да је „поставио попа Агапија и ђакона Петра“.⁶⁴

Међутим, носталгија за родним крајем, која је и патријарха Гаврила мучила и приморала да се врати у Србију по цену живота, није поштедела ни митрополита Михајла. Његову жељу да напусти Русију свакако је потенцирало и болно стање у руској цркви. Непријатељи Никонови почели су истрагу против њега. У фебруару 1660. били су саслушани сви они који су са Никоном служили 10. јула 1658. приликом његове абдикације и ти су искази били изнети на сабору који се је по царевој наредби отворио 17. фебруара 1660. године. Уочи тога дана цар је примио у „златној палати“ учеснике сабора, пред њима изјавио да је патријарх Никон „самовољно оставио свој престо и одрекао се га“ и као сведоке навео митрополита Питирима, нашег Михајла, архиепископа тверског Јоасафа и остале који су с патријархом тога дана служили.⁶⁵ Цео ток сабора болно је деловао на митрополита Михајла, који се ни у чему не истиче, али пошто је упао у овакву ситуацију, није имао куда. Кад се сабор 14. августа 1660. завршио свакако је и митрополит Михајло морао да потпише записник са осталих петнаест архијереја и са другим учесницима сабора. Вероватно, није му то било лако. Закључено је да се на место Никона изабере нови патријарх.⁶⁶ Никон је протестовао и ствар се одужила, али митрополит Михајло није даље могао издржати. 29. новембра 1660. поднео је он цару молбу да га пусти у његово „објешчаније“, манастир Лесново, за који вели да је осиромашео због турског насиља, па моли да се манастиру даде „жалованаја грамота“ на основу које би његови наследници или манастирски архимандрити могли долазити сваке пете године у Русију по милостињу. Цар је одобрио да лесновски монаси, тројица или четворица, могу долазити по милостињу сваке шесте године.⁶⁷ Поред ове грамате добио је и митрополит царску милостињу од 70 рубаља у самурима и 50 рубаља путног трошка у новцу.⁶⁸ У децембру 1660. био је митрополит још у Москви,⁶⁹ а онда му се траг губи. Да ли је уопште долазио у Лесново и у своју епархију — не знамо.

Кад је 1666. долазио у Русију архимандрит лесновски Прохор са пратиоцима, да према дарованој повељи покупи милостињу, писао је нови митрополит „кратовски, бањски и прочим“ Ананије да шаље Прохора са даровном граматом коју је цар послао по митрополиту Михајлу Србину.⁷⁰ На питање Руса о митрополиту Михајлу одговорили су лесновски монаси: „Њега је нестало, а нас је с том великог господара повељом послао, да молимо за милостињу, нови српски митрополит Ананије...“⁷¹

Лобања митрополита Михајла у хиландарској ћелији св. Николе у Кареји говори недвосмислено да је митрополит по одласку из Русије

⁶⁴ Исто, 1568, 1569.

⁶⁵ **Макарій**, Историја русской церкви XII, 354.

⁶⁶ Исто, 364.

⁶⁷ Споменик СКА 38, 1900, 65.

⁶⁸ Глас 58, 1900, 260.

⁶⁹ Записи и натписи, 6920.

⁷⁰ Споменик СКА 38, 1900, 66.

⁷¹ Глас 58, 1900, 260—261.

отишао у Свету Гору, к својим старим пријатељима Хиландарцима. У Кратову и Леснову се није могао задржати, јер је био пред Турцима политички компромитован и као таквом не би му Турци дозволили да буде активан епархијски архијереј. Уосталом, можда је тамо већ седео нови митрополит Ананије, коме не знамо тачно годину ступања на катедру кратовску. У сваком случају прилике нису дозволиле митрополиту Михајлу да живи и ради у Кратову или Леснову, већ је морао да нађе тихо пристаниште у Хиландару. После бурног живота он је тамо нашао свој мир и тамо оставио кости.

Zusammenfassung

Dr. DUŠAN KAŠIĆ

MICHAEL, METROPOLIT VON KRATOVO (1648—1660)

Michael war Metropolit der Eparchie, die im Mittelalter entweder Morozvzd-, oder Bregalnica-und später Zletovo-, Velbužd-, Lesново-und Kratovoeparchie hieß. Michael nannte man am meisten Metropolit von Kratovo. Dort wurde er auch geboren. Seine Vorfahren waren dort Fürsten. Er wurde am Hofe des Patriarchen Pajsije erzogen und während des Patriarchen Gavriilo wurde er in Jahre 1648 Bischof von Kratovo. Von den Türken verfolgt, flüchtete er sich nach Athos. Durch seine Persönlichkeit und Kultur, gewann er die Athosmönche für sich. Dann ging er nach Russland, wo er an den Versammlungen für Ausbesserung der kirchlichen Bücher teilnahm. Im Jahre 1657 ging er ins Heilige Land. Dort er interessierte sich besonders für das Geheimnis des Heiligen Feuers, und beschrieb seine Erscheinung und Wirkung. Über Konstantinopel und Athos kam er wieder nach Russland zurück, wo er schon ein großes Ansehen genoß. Als die Verfolgung des Patriarchen Nikon begann, wurde auch Michael verhört und in die Aktion des Hofes gegen Nikon verwickelt. Das war wahrscheinlich der Anlaß, daß er im Jahre 1660 Russland verließ. Da verlieren sich die Spuren von ihm. Er kam vermutlich nach Athos zurück, wo er auch starb. Sein Schädel wird dort mit einer Anschrift auch heutzutage aufbewahrt.

Michael war ein Mann von solider theologischer Kultur und führte ein biederes Leben. Das verschuf ihm großes Ansehen zu Hause, in Russland, und besonders in Athos.

Резюме

Др ДУШАН КАШИЋ

МИХАИЛ, МИТРОПОЛИТ КРАТОВСКИЙ (1648—1660)

Михаил был митрополитом епархии, которая в средние века называлась морозвиздской или брегальничкой, а позднее злетовской, вельбуждской, лесновской и кратовской. Однако, Михаил чаще всего име-

мовался митрополитом кратовским, откуда он был родом. Здесь его предки были местные князья. Воспитание он получил при дворе патриарха Пайсия, а во время патриарха Гавриила, в 1648 году сделался епископом кратовским. Гонимый и преследуемый турками он укрывается на Святой Афонской Горе где своей исключительной личностью покоряет сердца афонских монахов. Затем он отправляется в Россию, где принимает участие на соборах по поводу исправления церковных книг. В 1657 году он посещает Святую Землю, где его особенно интересуется тайна святого огня. Он подробно описывает его явление и действие. Затем, через Константинополь и Афон, он снова возвращается в Россию, в которой он уже приобрел себе широкую известность и авторитет. Когда началось следствие против патриарха Никона то допрашивали и Михаила, впутанного в акции двора против Никона. Это очевидно и явилось поводом к тому что он в 1660 году покидает Россию. Тут следы его теряются. Может быть он возвратился на Афон где вскоре и умер, т. к. череп его с надписью там сохранился до сего дня.

Михаил был человек добродетельной жизни и солидной богословской культуры, благодаря которым он приобрел широкую известность и всеобщее уважение, как у себя на родине, так и в России, а особенно на Афоне.